УДК 378.1:336.1
DOI:10.32782/2415-8240-2026-109-2-231-249

ТРАНСФОРМАЦІЯ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ КРИЗ

THE TRANSFORMATION OF HIGHER EDUCATION FUNDING IN THE CONTEXT OF GLOBAL CRISES

Григораш Ольга Вікторівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Університет митної справи та фінансів
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8089-3755

Olga Hrygorash,
University of Customs and Finance

У статті проведено аналіз впливу глобальних світових криз на фінансування вищої освіти. Визначено загальний вплив викликів (кризових явищ) на економічний стан країн світу, викликані ними реформи систем вищої освіти та зміни в системах фінансування вищої освіти. Такими переломними моментами світового економічного розвитку визначено: кризу держави добробуту (1970–1980-ті роки), посилення тенденцій глобалізації (1990-ті роки), світову фінансову кризу (2008 рік), пандемію COVID-19 (2020 рік) та український кейс воєнного конфлікту (після 2022 року).

Визначено, що протягом останньої половини сторіччя вища освіта у світі набула вирішального значення у формуванні людського капіталу та інноваційному розвитку кожної країни, а її популярність зумовлена не лише уподобаннями здобувачів освіти, а й вимогами ринку праці. Необхідність її одержання, з одного боку, та розширення індустрії освітніх послуг, з іншого, значно розширили можливості для здобуття вищої освіти. При цьому, протягом аналізованого періоду, під впливом посилення фінансових обмежень спостерігалася тенденція до скорочення обсягів фінансування освітніх послуг коштом державного бюджету та поступового перенесення фінансового тягаря з держави на самих здобувачів освіти або приватний сектор.

Для узагальнення результатів дослідження використано метод систематизації, визначено моделі фінансування вищої освіти, притаманні етапам економічного розвитку з найбільшими економічними викликами: державна (до 1970-х років), неоліберальна (1970–1990-ті роки), конкурентна глобалізована (1990–2008 роки), антикризова (2008–2020 роки) та гібридна (після 2022 року).

Аналіз виділених етапів свідчить про поступовий перехід від переважно державної моделі фінансового забезпечення до більш диверсифікованих і багатоканальних механізмів. Якщо на початковому етапі домінувало пряме державне фінансування, то в умовах глобалізації посилилися ринкові механізми та конкуренція за ресурси. Отже, простежується тенденція до формування гібридної моделі, що поєднує державну підтримку з альтернативними джерелами фінансового забезпечення.

Ключові слова: моделі фінансування, соціально-економічний розвиток, глобалізація, фінансова криза, пандемія, війна.

This article analyzes the impact of global crises on the financing of higher education. It identifies the overall impact of these challenges (crises) on the economic condition of countries around the world, as well as the associated reforms of higher education systems and transformations in higher education funding mechanisms. The identified turning points in global economic development are: the crisis of the welfare state (1970s–1980s), the strengthening of globalization trends (1990s), the global financial crisis (2008), the COVID-19 pandemic (2020), and the armed conflict in Ukraine (since 2022).

It has been established that over the past half-century, higher education worldwide has become a key driver of human capital development and innovative growth, and its popularity is driven not only by the preferences of students but also by the demands of the labor market. The need for higher education, on the one hand, and the expansion of the educational services sector, on the other, have significantly broadened access to higher education. At the same time, during the period under review, in response to increasing fiscal constraints, there has been a trend toward reducing public funding for higher education and gradually shifting the financial burden from the state to students and the private sector.

To generalize the research findings, the systematization method was employed, which enabled the identification of higher education financing models characteristic of periods of economic development marked by the most significant economic challenges: the state-funded model (up to the 1970s), the neoliberal model (the 1970s–1990s), the competitive globalized model (1990–2008), the crisis-response model (2008–2020), and the hybrid model (since 2022).

The analysis of the identified stages demonstrates a gradual shift from a predominantly state-funded model of higher education financing toward more diversified and multi-channel financing mechanisms. While direct public funding prevailed during the initial stage, globalization strengthened market mechanisms and intensified competition for resources. Thus, there is a clear trend toward the emergence of a hybrid model that combines government support with alternative sources of financing.

Key words: funding models, higher education, social and economic development, globalization, financial crisis, pandemic, war.

Вступ. Соціально-економічний розвиток кожної країни супроводжується підйомами і спадами. Окремі виклики мають масовий характер і охоплюють цілі регіони або навіть набувають глобального масштабу, як-от світова фінансова криза 2008 року чи пандемія COVID-19 2020 р.

З метою виконання покладених на них функцій держави прагнуть адаптуватися до несприятливих умов та запроваджувати ефективні механізми реалізації державної політики в усіх сферах суспільного життя.

Однією з найважливіших функцій держави традиційно є забезпечення розвитку освіти, зокрема створення умов для доступу громадян до освітніх послуг. В умовах обмеженості фінансових ресурсів розвиток вищої освіти суттєво ускладнюється. Різні моделі фінансування вищої освіти передбачають використання різноманітних інструментів для подолання соціально-економічних і політичних викликів, які постають перед країнами. Відтак, кожна криза або масштабний трансформаційний процес супроводжувалися впровадженням відповідних змін і реформ у системі фінансування вищої освіти.

Основними етапами та переломними моментами у розвитку світової економіки, наслідки яких зумовлювали трансформацію систем фінансування вищої освіти, були:

– Криза держави добробуту та розвиток неоліберальних підходів (1970–1980-ті роки).
– Глобалізаційні процеси (1990-ті роки).
– Глобальна фінансова криза (2008 рік).
– Пандемія COVID-19 (2020 рік).
– Воєнні конфлікти та політична нестабільність (зокрема російсько-українська війна після 2022 року).

Уряди країн, які зазнали впливу зазначених чинників, використовували різні механізми реагування на кризові явища, що сприяло формуванню нових моделей фінансування вищої освіти або окремих їх елементів. Водночас, загальні тенденції до скорочення державних видатків, диверсифікації джерел фінансування та посилення державного контролю за ефективністю використання ресурсів є характерними для систем вищої освіти в усьому світі.

У зв’язку з цим, актуальним залишається дослідження еволюції моделей фінансування вищої освіти під впливом глобальних криз і трансформаційних процесів, а також аналіз механізмів адаптації, які формуються у відповідь на нові виклики.

Огляд літератури. Проблематика фінансування вищої освіти в умовах економічних трансформацій широко представлена у працях вітчизняних і зарубіжних учених.

Низка досліджень присвячена впливу економічних криз на державну політику у сфері вищої освіти. Так, у працях Дж. Кенні [1], П. Маасена Н. Клотта [2], а також у дослідженнях Світового банку [3] обґрунтовано зв'язок між кризою держави

добробуту, поширенням неоліберальних підходів та зміною ролі держави у фінансуванні вищої освіти.

У дослідженнях С. Сайнга [4], Б. Джнгблода [5] та інших авторів доведено, що інтернаціоналізація освіти, академічна мобільність і формування глобального освітнього простору стали чинниками трансформації механізмів фінансування та диверсифікації джерел доходів університетів.

Окрема група досліджень присвячена наслідкам глобальної фінансової кризи 2008 року для економіки загалом та вищої освіти зокрема. Матеріали OECD [6] та NBER [7], праці Р. Моган [8], А. Тоарна та В. Кояну [9] розкривають вплив бюджетних обмежень на діяльність університетів і поширення моделей фінансування, орієнтованих на результативність.

Значна кількість сучасних досліджень аналізує наслідки пандемії COVID-19 для вищої освіти. Зокрема, Т. Естерман [10], А. Кроуфут [11] та експерти European University Association [12-13] досліджують вплив цифровізації, дистанційного навчання та нових механізмів державної підтримки на функціонування університетів.

Після 2022 року сформувався окремий напрям досліджень, присвячений впливу російсько-української війни на систему вищої освіти України. Теоретичну основу дослідження становлять праці українських науковців, у яких аналізуються питання трансформації механізмів фінансування, міжнародної підтримки університетів, розвитку дистанційного навчання та впровадження нових інструментів державної підтримки здобувачів освіти.

Отже, більшість наявних досліджень розглядає окремі кризи або окремі етапи розвитку системи вищої освіти. Разом із тим недостатньо дослідженим залишається питання комплексної трансформації моделей фінансування вищої освіти під впливом глобальних криз та пов’язаних із ними реформ.

Зазначене обумовило вибір теми та мету дослідження.

Метою дослідження є розроблення періодизації моделей фінансування вищої освіти на основі механізмів адаптації до економічних викликів.

Досягнення мети передбачає виконання таких **завдань**:

1. Визначити основні етапи та переломні моменти глобального соціально-економічного розвитку світової економіки.

2. Охарактеризувати особливості розвитку систем вищої освіти та основні напрями реформування механізмів її фінансування на визначених етапах.

3. Систематизувати виявлені трансформації та розробити періодизацію моделей фінансування вищої освіти залежно від характеру глобальних викликів і механізмів адаптації до них.

Методика досліджень. У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів.

Метод аналізу та синтезу застосовано для узагальнення результатів наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених щодо впливу економічних криз,

глобалізаційних процесів, пандемії COVID-19 та воєнних конфліктів на розвиток систем вищої освіти та механізми їх фінансування. Відбір джерел здійснювався відповідно до проблематики дослідження за критеріями їхньої тематичної релевантності та наукової авторитетності.

Метод порівняльного аналізу використано для співставлення наслідків різних кризових явищ та реформи в системах вищої освіти. Для узагальнення результатів дослідження використано метод систематизації шляхом хронологічного групування соціально-економічних криз, що дало змогу сформувати концептуальну модель еволюції фінансування вищої освіти під впливом ключових глобальних викликів. На основі виявлених закономірностей було виокремлено основні етапи трансформації фінансових моделей вищої освіти та визначено характерні особливості кожного з них.

Під час створення цієї роботи генеративний ШІ використано як допоміжний інструмент для мовного редагування, структурування та вдосконалення формулювань тексту; науковий аналіз, інтерпретація джерел і формулювання висновків здійснені автором.

Результати досліджень. У широкому значенні після відновлення світової економіки від спаду після Другої Світової війни, найбільш відчутного негативного впливу завдали ряд викликів.

1. Криза держави добробуту та розвиток неоліберальних підходів (1970–1980-ті роки): посилення ролі ринкових механізмів, скорочення державних витрат і запровадження системи орієнтації на ефективність у діяльності університетів.

Як зазначає Дж. Кенні [1], широке впровадження ринкових механізмів у сфері державного управління, включаючи освіту, бере початок у США за часів правління президента Рональда Рейгана та у Великій Британії за часів правління прем'єр-міністра Маргарет Тетчер. Реформи базувалися на принципах ринкової економіки, скорочення державних витрат, конкуренції та приватизації.

Криза держави добробуту у 1970-х рр. була пов'язана з фіскальною кризою західних держав та структурними змінами світової економіки. А. Мартинов [14] характеризує економічну кризу 1973–1975 рр. як перехід до транснаціональної фази розвитку капіталізму. Одним із ключових чинників поглиблення кризи стала енергетична криза 1973 р., спричинена нафтовим ембарго країн ОПЕК у відповідь на підтримку США Ізраїлю під час арабо-ізраїльської війни [21]. Як зазначає В. Мартинюк [15], стрімке зростання соціальних витрат у 1960–1970-х рр. загострило проблему фінансування програм соціального забезпечення та сприяло уповільненню темпів економічного зростання. Різке підвищення цін на нафту спричинило інфляцію, економічну стагнацію та явище «стагфляції». У результаті держави Заходу зіткнулися зі зростанням бюджетного дефіциту, що зумовило поширення політики скорочення державних витрат, а також створило значний реформаторський тиск на всі сектори суспільства, включаючи вищу освіту [2].

Про це ж ідеться і в дослідженнях Світового банку, що реформи у сфері вищої освіти були спрямовані на оптимізацію витрат та підвищення ефективності використання державних ресурсів [3]. Фінансування у тому числі вищої освіти розглядалося як сфера, де необхідно підвищити ефективність використання ресурсів та переглянути співвідношення державного і приватного фінансування.

Це започаткувало тенденцію до поступового залучення приватних джерел, тобто початок впровадження диверсифікації фінансування. Крім того, скорочення бюджетних ресурсів сприяло посиленню контролю за результатами діяльності закладів вищої освіти та розвитку механізмів оцінювання результативності [4]. Таким чином, неоліберальні реформи 1980-х років заклали основу для переходу від моделі домінування державного фінансування до моделей, у яких поєднуються державні та приватні джерела фінансування.

Дж Кенні [1] визначає, що з одного боку, внаслідок проведених реформ підвищився рівень контролю за продуктивністю закладів освіти, з іншого боку, відповідно, знизився рівень їх автономії та статус викладачів. Система стала працювати ефективніше (взято курс на зменшення витрат і підвищення продуктивності), але її результативність (здатність досягати цілей освіти та вирішувати поставлені завдання) знизилася.

2. Глобалізаційні процеси (1990-ті роки): посилення міжнародної конкуренції між країнами та університетами, розвиток академічної мобільності та інтернаціоналізація вищої освіти.

Слід наголосити, на трансформацію моделей фінансування вищої освіти впливали не лише економічні кризи, а й довгострокові структурні процеси, зокрема економічна глобалізація та інтернаціоналізація вищої освіти. У 1990-х роках посилення міжнародної конкуренції між університетами та розвиток академічної мобільності сприяли посиленню тенденцій до розвитку механізмів фінансування, орієнтованих на результативність, конкурентоспроможність і диверсифікацію джерел доходів. Імпульси глобалізації формувалися під впливом розвитку глобальної економіки.

Як підкреслюється у дослідженнях (Global Reform Trends [2], внаслідок глобальних трансформацій держави були змушені переосмислювати та перепозиціонувати свої системи вищої освіти. Глобалізаційні процеси супроводжувалися також зростанням попиту на вищу освіту, що відображає зміну ролі освіти в економічному розвитку [4].

У європейському контексті ці процеси набули глобальних масштабів. Зокрема, з кінця 1990-х років зросли темпи впровадження змін у системи вищої освіти. Одними із знакових напрямів трансформації стали Болонський процес, спрямований на формування Європейського простору вищої освіти, та Лісабонська стратегія, яка передбачала перехід до економіки, заснованої на знаннях [5].

Таким чином, глобалізація 1990-х років, з одного боку, зумовила інтеграцію національних систем вищої освіти у міжнародний простір, з іншого - спричинила

посилення конкуренції між університетами та, як наслідок, зміну підходів до фінансування.

3. Глобальна фінансова криза (2008 рік): обмеження державного фінансування, пошук альтернативних джерел доходів та зміна фінансових стратегій університетів.

Наступним кроком на шляху економічного розвитку стала фінансова криза 2008 року, яка більшою або меншою мірою вплинула на фінансування вищої освіти в усіх країнах, адже фінансову кризу 2008 року називають Глобальною, вона стала найбільшою економічною катастрофою після Другої світової війни. Криза розпочалася у США, але швидко поширилася на інші країни, спричинивши рецесію, падіння фінансових ринків та масштабні соціально-економічні наслідки.

Глобальна фінансова криза 2008 року мала багатовимірний характер. І хоча вона торкнулася усіх сфер соціально-економічного розвитку, у контексті аналізованої теми визначимо основні наслідки її впливу саме на фінансування вищої освіти.

Аналізуючи причини кризи, Р. Моган [8] вказує на надмірно м'яку монетарну політику США у 2002–2004 рр., яка супроводжувалася пошуком високих прибутків на фоні низьких ставок, слабкого нагляду та заборгованості фінансових інститутів. У свою чергу А. Тоарна та В. Кояну [9] наголошують на інформаційній асиметрії у банківському секторі, невиваженій системі бонусів, що стимулювала короткострокові прибутки, та ідеології «too big to fail». Вони також критикують економічну науку того часу за неспроможність передбачити кризу. В. Науде [16] причинами кризи називає класичні фактори - дешевий кредит, слабкий нагляд, сек'юритизацію ризикових іпотек та банкрутство Lehman Brothers.

Негативні наслідки фінансової кризи важко переоцінити. Як відомо, криза спричинила глобальну рецесію, падіння експорту, скорочення інвестицій та відплив капіталу з країн, що розвиваються. У США та Європі відбулося замороження міжбанківських ринків, масові втрати банків і зростання безробіття. Для країн, що розвиваються, основними наслідками стали скорочення кредитування, падіння експортних доходів та зменшення фінансових потоків (інвестицій, допомоги, переказів мігрантів).

Тенденція до скорочення надходжень торкнулася не лише доходів державних бюджетів, але і доходів підприємств та фізичних осіб, що також мало негативний вплив на фінансове забезпечення вищої освіти. У дослідженнях OECD [6] зазначається, що системи фінансування вищої освіти мають як заплановані, так і незаплановані ефекти на діяльність університетів, зокрема на їх основні функції - викладання та дослідження.

Криза серйозно загрожувала фінансовій стабільності університетів, змусила їх шукати диверсифікацію джерел доходів та активніше звертатися до державної підтримки.

Зокрема, у США університети з великими ендаументами (Harvard, Princeton, Stanford) втратили до 30% своїх фондів, що призвело до скорочення зарплат, призупинення будівельних проектів та звільнення викладачів. У Великій Британії Оксфорд і Кембридж також зазнали значних втрат, зокрема через крах ісландських банків [17].

Криза також загострила нерівність між університетами. Багаті заклади втратили значні ресурси, проте мали можливість компенсувати їх за рахунок диверсифікованих інвестиційних стратегій, тоді як менш заможні університети опинилися у складнішій ситуації. У збірнику NBER «How the Financial Crisis and Great Recession Affected Higher Education» [7] підкреслюється, що криза вплинула не тільки на інституційні бюджети, але й на студентів. Деякі університети змушені були скоротити гранти та стипендії, що посилило соціальну нерівність у доступі до освіти. Скорочення грантів та стипендій посилило соціальну нерівність у доступі до освіти, а також змінило структуру зарахувань, оскільки сім'ї змушені були переглядати фінансові можливості навчання. У цьому ж дослідженні [7] аналізується вплив кризи на ринок праці викладачів: скорочення фінансування призвело до зменшення кількості вакансій та обмеження кар'єрних перспектив молодих науковців.

Як наслідок, заклади освіти стали самостійно шукати підходи до забезпечення фінансової стабільності. Європейські дослідження (зокрема, аналіз ефективності іспанських університетів у 2002–2013 рр.) [18] показують, що обмеження державного фінансування після кризи змусило заклади оптимізувати використання ресурсів. Використання методології DEA продемонструвало, що саме у кризовий період університети стали більш ефективними, криза мала статистично значущий позитивний вплив на їхню продуктивність. Відтак, криза певною мірою сприяла підвищенню конкурентоспроможності закладів освіти.

В цілому, реформи державного управління у сфері вищої освіти у 2000–2010 роках характеризуються змінами у підходах до фінансування та управління закладами вищої освіти. У європейських країнах використовуються різні механізми розподілу державного фінансування університетів, включаючи підходи, що враховують результати діяльності, а також різні моделі фінансування, які відрізняються залежно від національних систем [19], застосовуються підходи до розподілу фінансових ресурсів, що враховують вимірювані цілі та показники результативності, зокрема розподіл фінансових ресурсів здійснюється на основі measurable goals та performance criteria [20].

4. Пандемія COVID-19 (2020 рік): прискорення цифровізації, впровадження дистанційних форматів навчання та зміна моделі організації освітнього процесу.

Наступним масштабним викликом на шляху соціально-економічного розвитку стала пандемія Covid-19, яка завдала серйозного (і навіть руйнівного) удару по фінансовій стабільності усіх країн світу. Безумовно, наслідки кризи торкнулися і вищої освіти: вони стимулювали створення механізмів адаптації до

роботи в умовах обмежень на пересування, з одного боку, та скорочували обсяги фінансових ресурсів для розвитку наукових досліджень і можливостей доступу до освітніх послуг, з іншого.

Як і глобальна фінансова криза 2008 року, пандемія Covid-19 стала серйозним викликом для університетів у Європі. Обидві події показали вразливість сектору до економічних спадів, але водночас показали, як університети можуть адаптуватися до різних умов з метою підтримки суспільства, проведення досліджень, у тому числі, шляхом впровадження інновацій [10, 11].

Тож вища освіта стикнулася із рядом обмежень і проблем. Проявився соціальний розрив між здобувачами освіти, викликаний відсутністю необхідних технічних засобів у частини студентів, що посилило диференціацію доступу до освіти [12]. Міжнародна мобільність студентів і викладачів була значно обмежена внаслідок заборони на переміщення, що негативно вплинуло на можливості обміну результатами досліджень [21].

Найбільш очевидним став фінансовий тиск: падіння доходів від надання освітніх послуг іноземним студентам, скорочення надходжень від плати за навчання національних студентів [10, 11]. Як зазначає Т. Естерманн, «університети, для яких міжнародні внески за навчання становлять значну частину доходів… першими відчують на собі наслідки» [10]. Близько 40% втратили роботу й стали залежними від сімейної підтримки, а цифрова нерівність посилилася через відсутність доступу до технологій та інтернету, який став необхідною, але недостатньою умовою доступу до одержання освітніх послуг [12].

Додатковий фінансовий тиск на університети створила необхідність фінансувати тестування, вакцинацію та цифрову інфраструктуру [13]. Окремі автори висловлювали занепокоєння щодо можливих довготривалих негативних наслідків: як і після 2008 року, тимчасові заходи (скорочення персоналу, оптимізація витрат) могли стати постійними й підірвати конкурентоспроможність освітнього сектору. Також мали місце побоювання щодо збереження загрози «investment divide» - нерівності між країнами, які зможуть підтримати встановлений рівень інвестицій в освіту, та тими, що скорочуватимуть фінансування галузі [10]. І через кілька років після виходу зазначених публікацій [10, 13] можна оцінити такі побоювання як цілком обґрунтовані.

Разом із негативними змінами пандемія принесла й певні здобутки. Як уже зазначено, криза також підкреслила суспільну роль університетів: вони стали центрами досліджень, розробки вакцин, виробництва обладнання та підтримки урядів у прийнятті рішень [11]. Пандемія Covid-19 стала стимулом для прискореної цифровізації та інновацій у сфері вищої освіти. Як зазначає А. Кроуфут [11], «необхідність - матір винаходів, і пандемія COVID-19 змусила університети шукати нові підходи до роботи з безпрецедентною швидкістю». За лічені тижні університети змогли перейти на дистанційне навчання, на що в нормальних умовах було б використано роки. Це сприяло розвитку blended та hybrid (змішаних)

форматів, які тепер розглядаються як довгострокові моделі [13] та використовуються у світовій практиці навіть після завершення пандемії. Онлайн-формати відкрили нові можливості для студентів із віддалених регіонів, що зменшило бар'єри доступу до освіти. Крім того, Recovery Funds створили нові умови для європейської інтеграції та спільних досліджень, що посилює міжнародну співпрацю [22]. Активного застосування набула практика дистанційного та змішаного навчання в Україні в умовах воєнного стану.

Порівнюючи наслідки фінансової кризи 2008 року та наслідки пандемічних обмежень, Т. Естерманн [10] показує, що найбільше скорочень фінансування університетів після кризи 2008 року відбулося не одразу, а із затримкою - у 2012 році, майже через чотири роки після початку економічного спаду. Тимчасові заходи, які тоді застосовувалися, наприклад, заморожування найму викладачів та адміністративного персоналу, поступово стали постійними. Це спричинило довготривалі негативні наслідки для конкурентоспроможності університетів, їхньої кадрової політики та розвитку інфраструктури.

Європейський Союз уперше запропонував масштабний пакет відновлення - Next Generation EU. Як зазначають Е. Беннето-Пруво та Х. Стоянова [22], цей інструмент мав на меті «заповнити інвестиційний розрив у сфері вищої освіти та наукових досліджень» і допомогти уникнути повторення помилок 2009–2013 років, коли скорочення фінансування мало довготривалі наслідки. І через 5 років впровадження такого пакету можна оцінювати як ефективний крок для підтримання розвитку освітньої галузі.

Отже, порівнюючи дві кризи 2008 року і 2020 року, можна зробити висновок, що обидві кризи підтвердили вразливість університетів до економічних спадів. Covid-19 відрізняється тим, що ЄС уперше запропонував масштабний пакет відновлення, щоб уникнути повторення негативних наслідків 2008 року. Ключовим завданням залишається забезпечення сталого фінансування та уникнення «investment divide» між країнами.

5. Воєнні конфлікти та політична нестабільність (український кейс - після 2022 року): порушення функціонування систем вищої освіти, зміна пріоритетів державного фінансування.

Воєнні конфлікти суттєво дестабілізують економічний розвиток держав, оскільки спричиняють руйнування інфраструктури, скорочення обсягів виробництва і торгівлі, зростання рівня інфляції та державного боргу, а також вимагають переорієнтації бюджетних ресурсів на потреби оборони й безпеки. За оцінками С. Лисенко, М. Савченко та Н. Пітел [23], війна в Україні призвела не лише до значних прямих інфраструктурних втрат, а й до скорочення бюджетних надходжень, падіння економічної активності та посилення інфляційних процесів як в Україні, так і на світових ринках через порушення енергетичних і торговельних зв'язків.

Водночас воєнні конфлікти супроводжуються масштабними міграційними процесами та втратою людського капіталу. Зростання кількості біженців і внутрішньо переміщених осіб створює додатковий тиск на ринки праці, системи соціального захисту та державні фінанси, а довготривалі війни можуть призводити до різкого падіння валового внутрішнього продукту, зростання бідності та погіршення показників людського розвитку [24].

На загальнодержавному рівні війна вчинила значний вплив на економіку, призвела до різкого перерозподілу державних ресурсів: якщо у 2020 р. частка освіти у бюджеті становила 15,8 %, то у 2024 р. вона скоротилася до приблизно 7 %, попри номінальне зростання видатків на освіту з 252,3 млрд грн до 348,4 млрд грн. Це пояснюється переорієнтацією фінансів на сектор безпеки й оборони, інфляційним тиском та спрямуванням зовнішніх коштів на гуманітарні потреби. Таким чином, економічна політика держави в умовах війни демонструє подвійний ефект: зростання загального бюджету при одночасному зменшенні інвестицій у людський капітал [25].

На рівні вищої освіти вплив війни не менш відчутний. На фоні переміщення закладів вищої освіти з тимчасово окупованих та прифронтових територій, необхідність забезпечення безперервності освітнього процесу та у певним чином безпекових умовах зумовили суттєві зміни в організації освітнього процесу. І тут слід звернутися до описаної вище практики організації освітньої діяльності в умовах дистанційного навчання. Автори [26, 27] наголошують, що важливу роль у забезпеченні стійкості системи відіграли цифрові технології та досвід дистанційного навчання, набутий під час пандемії COVID-19 і попереднього етапу російської агресії після 2014 р.

Воєнні виклики не лише ускладнили функціонування закладів вищої освіти, а й прискорили реалізацію низки реформ. Відбулося розширення практик змішаного навчання, посилення міжнародної академічної співпраці та адаптація освітніх програм до потреб воєнного часу. Набули популярності напрями підготовки, пов’язані з оборонними технологіями, кібербезпекою, кризовим управлінням та медичним забезпеченням. Водночас актуалізувалася необхідність оптимізації мережі закладів вищої освіти, укрупнення університетів та модернізації системи фахової передвищої освіти відповідно до демографічних і соціально-економічних змін [26, 27].

Суттєвих змін зазнали й механізми доступу до вищої освіти. В умовах війни держава зберегла орієнтацію на стандартизовані процедури відбору при вступі через НМТ, ЄВІ та ЄФВВ, що дозволило забезпечити прозорість вступної кампанії [28]. Разом з тим, виші прифронтових регіонів не одержали достатнього рівня підтримки в ході вступної кампанії, тому вступники тяжіли до вступу у виші західних регіонів.

Одним із проявів реформування системи вищої освіти стало впровадження нових механізмів державної підтримки студентів. Позитивні результати

експерименту із запровадження освітніх грантів для здобувачів освіти контрактної форми навчання засвідчили перспективність переходу до моделей співфінансування, які дозволяють розширити доступ до вищої освіти та водночас більш ефективно використовувати бюджетні ресурси. Рекомендації щодо законодавчого закріплення такого механізму свідчать про пошук нових інструментів реалізації державної освітньої політики в умовах воєнного часу [28].

Воєнні умови суттєво трансформували механізми фінансування вищої освіти та посилили потребу в диверсифікації джерел фінансового забезпечення закладів вищої освіти. Попри скорочення частки освітніх видатків у структурі державного бюджету внаслідок пріоритетного фінансування сектору безпеки й оборони, держава не скасувала основні види фінансування закладів вищої освіти: оплати праці, стипендій та основних поточних видатків. Одночасно зросло значення спеціального фонду, міжнародної технічної допомоги, грантових програм, що свідчить про поступовий перехід до багатоканальної моделі фінансування вищої освіти [25].

Важливим наслідком війни стало скорочення власних надходжень університетів через зменшення кількості іноземних студентів та звуження традиційних джерел доходів. За таких умов заклади вищої освіти були змушені активніше шукати альтернативні фінансові ресурси шляхом розширення спектра освітніх послуг, розвитку науково-дослідної діяльності та участі у міжнародних грантових програмах. Водночас обмежена фінансова автономія університетів і складні процедури використання власних коштів залишаються чинниками, що стримують рівень ефективності фінансового управління у сфері вищої освіти [28].

У контексті обмежених бюджетних ресурсів особливого значення набуло впровадження нових механізмів фінансової підтримки здобувачів освіти. Одним із таких інструментів стали освітні гранти для студентів контрактної форми навчання, які ознаменували запровадження моделі часткового державного співфінансування освітніх послуг. На відміну від традиційної системи державного замовлення, такий підхід дозволяє охопити ширше коло вступників [28].

Значну роль у підтримці функціонування системи вищої освіти відіграли міжнародні донори та грантові програми, завдяки яким забезпечувалися розвиток цифрової інфраструктури, академічна мобільність та наукові дослідження. Фактично міжнародна підтримка стала одним із ключових механізмів, що дозволив зберегти стабільність функціонування багатьох університетів в умовах війни.

Фінансові труднощі торкнулися не лише університетів, а й безпосередніх учасників освітнього процесу. Погіршення матеріального становища українських родин, недостатній рівень стипендіального забезпечення та необхідність поєднання навчання з роботою посилили ризик передчасного згортання навчання студентами. Ухвалені рішення щодо підвищення посадових окладів педагогічних і науково-педагогічних працівників не гарантують пропорційного зростання реальних доходів через інфляційний тиск та зростання вартості життя. За цих умов особливої

актуальності набувають питання модернізації системи оплати праці, розширення фінансової автономії університетів і залучення приватного сектору до підтримки освітніх та стипендіальних програм [27, 28].

Таким чином, фінансова стійкість системи вищої освіти в умовах війни дедалі більше залежить від поєднання державної підтримки, міжнародної допомоги, грантових механізмів та здатності університетів диверсифікувати власні джерела доходів.

На основі проведеного аналізу та систематизації джерел можна побудувати модель еволюції фінансування вищої освіти від держави добробуту до багатоканальної системи (табл. 1).

Таблиця 1. Еволюція моделей фінансування вищої освіти в контексті глобальних соціально-економічних викликів

Етап	Домінуючий чинник	Наслідки для фінансування	Модель
1970–1980-ті	Криза держави добробуту	Скорочення державних витрат, поява ринкових механізмів	Державна (до 1970-х)
1990-ті	Глобалізація	Інтернаціоналізація та конкуренція за ресурси	Неоліберальна (1970–1990-ті)
2008–2010	Фінансова криза	Бюджетна консолідація та оптимізація видатків	Конкурентна глобалізована (1990–2008)
2020–2021	Пандемія COVID-19	Цифровізація та екстрене державне фінансування	Антикризова (2008–2020)
2022 донині	Повномасштабна війна	Диверсифікація джерел фінансування та міжнародна підтримка	Гібридна (після 2022 р.)

Джерело: розроблено автором.

Дані, наведені в табл. 1, дають змогу оцінити тенденції трансформації моделей фінансування вищої освіти під впливом послідовних глобальних соціально-економічних викликів, які мали місце на шляху соціально-економічного розвитку після другої світової війни, з урахуванням домінуючих чинників проаналізовано еволюцію впливу домінуючих чинників на становлення систем вищої освіти, та охарактеризовано моделі фінансування вищої освіти, притаманні країнам Європи, США та Україні. Аналіз виділених етапів свідчить про поступовий перехід від переважно державної моделі фінансового забезпечення до більш диверсифікованих і багатоканальних механізмів.

Дослідження має певні обмеження, зокрема, запропонована періодизація відображає узагальнені глобальні тенденції трансформації моделей фінансування вищої освіти, тому не враховує повною мірою специфіку окремих національних систем та відмінності між країнами.

Висновки. У статті проаналізовано вплив глобальних економічних криз на соціально-економічний розвиток країн світу, реформування систем вищої освіти та

трансформацію моделей її фінансування. На основі дослідження домінуючих чинників, що впливали на економіку загалом і сферу вищої освіти зокрема, охарактеризовано ключові реформи у сфері фінансування вищої освіти.

Простежено еволюцію механізмів фінансового забезпечення закладів вищої освіти та запропоновано періодизацію моделей фінансування вищої освіти з урахуванням інструментів адаптації до економічних викликів.

Здійснено ґрунтовний аналіз наукових джерел щодо впливу глобальних економічних криз на соціально-економічний розвиток країн світу, системи вищої освіти та механізми їх фінансового забезпечення. На основі узагальнення взаємозв'язку між економічними викликами, реформами вищої освіти та трансформацією підходів до її фінансування запропоновано класифікацію моделей фінансування вищої освіти залежно від механізмів адаптації до економічних викликів.

Напрямами подальших досліджень можуть бути є аналіз трансформації гібридної моделі фінансування вищої освіти України, оцінювання ефективності механізмів диверсифікації джерел фінансування та у майбутньому аналіз повоєнних реформ у сфері фінансового забезпечення вищої освіти.

Внесок авторів. *Автор повністю провів дослідження, написав і відредагував текст.*

Фінансування. *Автор заявляє, що дослідження виконано без зовнішнього фінансування.*

Конфлікт інтересів. *Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kenny J. Effectiveness in Higher Education: What Lessons Can Be Learned after 40 Years of Neoliberal Reform? *Policy Reviews in Higher Education*. 2025. Vol. 9, No. 2. P. 220–239. DOI: https://doi.org/10.1080/23322969.2025.2493125 (дата звернення: 15.06.2026).

2. Maasen P., Cloete N. Global reform trends in higher education. Transformation in Higher Education: Global Pressures and Local Realities in South Africa / ed. by N. Cloete et al. Cape Town, 2002. P. 13–57. DOI: https://doi.org/10.1007/1-4020-4006-7_2 (дата звернення: 15.06.2026).

3. Eisemon T. O., Holm-Nielsen R. B. Reforming Higher Education Systems: Some Lessons to Guide Policy Implementation. Washington, DC : World Bank, 1995. 60 p. URL : https://documents1.worldbank.org/curated/en/245401468759551397/pdf/multi-page.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

4. Singh S. Global Trends in Higher Education Financing. Working Papers Series. 2014. No. 8. URL: https://headfoundation.org/wp-content/uploads/2020/11/thf-papers_Global-trends-in-higher-education-financing.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

5. Jongbloed B. Funding Higher Education: A View from Europe. Enschede, 2010. URL: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2022/02/modern-funding-higher-education-a-view-accros-europe.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

6. Funding Systems and Their Effects on Higher Education Systems: International Report. Paris : OECD Publishing, 2007. DOI: https://doi.org/10.1787/220244801417 (дата звернення: 15.06.2026).

7. How the Financial Crisis and Great Recession Affected Higher Education / ed. by J. R. Brown, C. M. Hoxby. Chicago : University of Chicago Press, 2014. URL: https://www.nber.org/system/files/chapters/c12862/c12862.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

8. Mohan R. Global Financial Crisis: Causes, Impact, Policy Responses and Lessons. Stanford : Stanford University, 2009. Working Paper No. 407. URL: https://kingcenter.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj16611/files/media/file/407wp_0.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

9. Toarna A., Cojanu V. The 2008 Crisis: Causes and Future Direction for the Academic Research. Procedia Economics and Finance. 2015. Vol. 27. P. 385–393. DOI: https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01010-2 (дата звернення: 15.06.2026).

10. Estermann T. University Funding amid the Coronavirus Pandemic: Lessons Learnt from the 2008 Global Economic Crisis. April 2020. URL: https://www.eua.eu/our-work/expert-voices/university-funding-amid-the-coronavirus-pandemic-lessons-learnt-from-the-2008-global-economic-crisis.html (дата звернення: 15.06.2026).

11. Crowfoot A. Covid-19 and Universities: Embracing the Moment as a Catalyst for Positive Change. December 2020. URL: https://www.eua.eu/our-work/expert-voices/covid-19-and-universities-embracing-the-moment-as-a-catalyst-for-positive-change.html (дата звернення: 15.06.2026).

12. European Higher Education in the Covid-19 Crisis. EUA Briefing. Brussels : European University Association, 2020. URL: https://www.eua.eu/publications/briefings/european-higher-education-in-the-covid-19-crisis.html (дата звернення: 15.06.2026).

13. Gaebel M., Stoeber H. The Impact of Covid-19 on European Higher Education: Survey of National Rectors' Conferences – Autumn/Winter Semester 2021/22. Brussels : European University Association, 2021. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/the%20impact%20of%20covid-19%20on%20european%20higher%20education.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

14. Мартинов А. Ю. Історична компаративістика світових економічних криз (XX – початок XXI ст.). *Український історичний журнал*. 2011. № 3. С. 131–146.

15. Мартинюк В. П., Длугопольський О. В., Длугопольська Т. І. Еволюція держави добробуту та екологізація її розвитку. *Економіка і суспільство*. 2017. № 11. С. 108–115. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/17.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

16. Naudé W. The Financial Crisis of 2008 and the Developing Countries. Helsinki : UNU-WIDER, 2009. Discussion Paper No. 2009/01. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/84665/1/659524139.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

17. Wolinsky H. The Crash Reaches the Universities: The Global Financial Crisis Threatens Private and Public University Funding in the USA and Europe. *EMBO Reports*. 2009. Vol. 10, No. 3. P. 209–211. DOI: https://doi.org/10.1038/embor.2009.16 (дата звернення: 15.06.2026).

18. Martínez-Campillo A., Fernández-Santos Y. The Impact of the Economic Crisis on the (In)Efficiency of Public Higher Education Institutions in Southern Europe: The Case of Spanish Universities. *Socio-Economic Planning Sciences*. 2020. Vol. 71. DOI: https://doi.org/10.1016/j.seps.2019.100771 (дата звернення: 15.06.2026).

19. Bennetot-Pruvot E., Estermann T. Allocating Core Public Funding to Universities in Europe: State of Play and Principles. Brussels : European University Association, 2022. URL: https://www.eua.eu/images/publications/funding_models_v2.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

20. How are European Higher Education Institutions Funded? New Evidence from ETER Microdata. European Tertiary Education Register (ETER). 2019. URL: https://eter-project.com/uploads/analytical-reports/ETER_AnalyticalReport_02_final.pdf (дата звернення: 15.06.2026).

21. Яценко О., Александрова М., Яценко О. Світові фінансові кризи: генезис, причини та вплив на економіку. *Міжнародна економічна політика*. 2024. № 1. С.141–161. DOI: https://doi.org/10.33111/iep.2024.40.05 (дата звернення: 15.06.2026).

22. Bennetot-Pruvot E., Stoyanova H. EU Recovery Funds – A Window of Opportunity for Universities. April 2021. URL: https://www.eua.eu/our-work/expert-voices/eu-recovery-funds-a-window-of-opportunity-for-universities.html (дата звернення: 15.06.2026).

23. Лисенко С. М., Савченко М. О., Пітел Н. С. Економічні наслідки війни для України в умовах глобалізації. *Здобутки економіки: перспективи та інновації*. 2024. № 8. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.1279934924 (дата звернення: 15.06.2026).

24. Петриченко О., Грінько І. Вплив збройних конфліктів на фінансово-економічний розвиток країн. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-34 (дата звернення: 15.06.2026).

25. Сокровольська Н., Корбутяк А., Карча В. Особливості фінансування вищої освіти в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2025. № 80. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-14 (дата звернення: 15.06.2026).

26. Житар М. Трансформація вищої освіти в період війни та післявоєнного відновлення: ризики, виклики та стратегічні орієнтири. *Європейський науковий*

журнал економічних та фінансових інновацій. 2025. № 1 (15). С. 450–461. DOI: https://doi.org/10.32750/2025-0140 (дата звернення: 15.06.2026).

27. Вплив війни на вищу освіту в Україні: виклики та перспективи : презентація / аналітичний центр Cedos. 2022. URL: https://cedos.org.ua/events/vplyv-vijny-na-vyshhu-osvitu-v-ukrayiny-vyklyky-ta-perspektyvy/ (дата звернення: 15.06.2026).

28. Підсумки 2025 року в освіті: між війною, реформами та реальністю. Освіта.ua. 2025. URL: https://osvita.ua/news/96107/ (дата звернення: 15.06.2026).

REFERENCES

1. Kenny J. (2025). Effectiveness in higher education: What lessons can be learned after 40 years of neoliberal reform? Policy Reviews in Higher Education, no. 9(2), pp. 220–239. DOI: https://doi.org/10.1080/23322969.2025.2493125 (accessed June 15, 2026).

2. Maasen P., & Cloete N. (2002). Global reform trends in higher education. In N. Cloete et al. (Eds.), Transformation in higher education: Global pressures and local realities in South Africa (pp. 13–57). Cape Town. DOI: https://doi.org/10.1007/1-4020-4006-7_2 (accessed June 15, 2026).

3. Eisemon T. O., & Holm-Nielsen R. B. (1995). Reforming higher education systems: Some lessons to guide policy implementation. World Bank. Available at: https://documents1.worldbank.org/curated/en/245401468759551397/pdf/multi-page.pdf (accessed June 15, 2026).

4. Singh S. (2014). Global trends in higher education financing (Working Papers Series No. 8). The HEAD Foundation. Available at: https://headfoundation.org/wp-content/uploads/2020/11/thf-papers_Global-trends-in-higher-education-financing.pdf (accessed June 15, 2026).

5. Jongbloed B. (2010). Funding higher education: A view from Europe. EURASHE. Available at: https://www.eurashe.eu/wp-content/uploads/2022/02/modern-funding-higher-education-a-view-accros-europe.pdf (accessed June 15, 2026).

6. OECD. (2007). Funding systems and their effects on higher education systems: International report. OECD Publishing. DOI: https://doi.org/10.1787/220244801417 (accessed June 15, 2026).

7. Brown J. R., & Hoxby C. M. (Eds.). (2014). How the financial crisis and great recession affected higher education. University of Chicago Press. Available at: https://www.nber.org/system/files/chapters/c12862/c12862.pdf (accessed June 15, 2026).

8. Mohan R. (2009). Global financial crisis: Causes, impact, policy responses and lessons (Working Paper No. 407). Stanford University. Available at: https://kingcenter.stanford.edu/sites/g/files/sbiybj16611/files/media/file/407wp_0.pdf (accessed June 15, 2026).

9. Toarna A., & Cojanu V. (2015). The 2008 crisis: Causes and future direction for the academic research. *Procedia Economics and Finance*, no. 27, pp. 385–393. DOI: https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01010-2 (accessed June 15, 2026).

10. Estermann T. (2020, April). University funding amid the coronavirus pandemic: Lessons learnt from the 2008 global economic crisis. European University Association. Available at: https://www.eua.eu/our-work/expert-voices/university-funding-amid-the-coronavirus-pandemic-lessons-learnt-from-the-2008-global-economic-crisis.html (accessed June 15, 2026).

11. Crowfoot A. (2020, December). Covid-19 and universities: Embracing the moment as a catalyst for positive change. European University Association. Available at: https://www.eua.eu/our-work/expert-voices/covid-19-and-universities-embracing-the-moment-as-a-catalyst-for-positive-change.html (accessed June 15, 2026).

12. European University Association. (2020). European higher education in the Covid-19 crisis. Available at: https://www.eua.eu/publications/briefings/european-higher-education-in-the-covid-19-crisis.html (accessed June 15, 2026).

13. Gaebel M., & Stoeber H. (2021). The impact of Covid-19 on European higher education: Survey of national rectors' conferences – Autumn/Winter semester 2021/22. European University Association. Available at: https://www.eua.eu/downloads/publications/the%20impact%20of%20covid-19%20on%20european%20higher%20education.pdf (accessed June 15, 2026).

14. Martynov A. Yu. (2011). Historical comparativistics of global economic crises (20th–early 21st century). *Ukrainian Historical Journal*, no. 3, pp. 131–146. (accessed June 15, 2026) [in Ukrainian].

15. Martyniuk V. P., Dluhopolskyi O. V., & Dluhopolska T. I. (2017). Evolution of the welfare state and the greening of its development. *Economy and Society*, no. 11, pp. 108–115. Available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/17.pdf (accessed June 15, 2026) [in Ukrainian].

16. Naudé W. (2009). The financial crisis of 2008 and the developing countries (UNU-WIDER Discussion Paper No. 2009/01). UNU-WIDER. Available at: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/84665/1/659524139.pdf (accessed June 15, 2026).

17. Wolinsky H. (2009). The crash reaches the universities: The global financial crisis threatens private and public university funding in the USA and Europe. EMBO Reports, no. 10(3), pp. 209–211. DOI: https://doi.org/10.1038/embor.2009.16 (accessed June 15, 2026).

18. Martínez-Campillo A., & Fernández-Santos Y. (2020). The impact of the economic crisis on the (in)efficiency of public higher education institutions in Southern Europe: The case of Spanish universities. *Socio-Economic Planning Sciences*, no. 71, 100771. DOI: https://doi.org/10.1016/j.seps.2019.100771 (accessed June 15, 2026).

19. Bennetot-Pruvot, E., & Estermann, T. (2022). Allocating core public funding to universities in Europe: State of play and principles. European University Association.

Available at: https://www.eua.eu/images/publications/funding_models_v2.pdf (accessed June 15, 2026).

20. European Tertiary Education Register (ETER). (2019). How are European higher education institutions funded? New evidence from ETER microdata. Available at: https://eter-project.com/uploads/analytical-reports/ETER_AnalyticalReport_02_final.pdf (accessed June 15, 2026).

21. Yatsenko O., Aleksandrova M., & Yatsenko O. (2024). World financial crises: Genesis, causes and impact on the economy. *International Economic Policy*, 1, 141–161. DOI: https://doi.org/10.33111/iep.2024.40.05 (accessed June 15, 2026) [in Ukrainian].

22. Bennetot-Pruvot E., & Stoyanova H. (2021). EU recovery funds – A window of opportunity for universities. European University Association. https://www.eua.eu/our-work/expert-voices/eu-recovery-funds-a-window-of-opportunity-for-universities.html (accessed June 15, 2026).

23. Lysenko S. M., Savchenko M. O., & Pitel N. S. (2024). Economic consequences of war for Ukraine in the context of globalization. *Economic Achievements: Prospects and Innovations*, no. 8. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.1279934924 (accessed June 15, 2026) [in Ukrainian].

24. Petrychenko O., & Hrinko I. (2024). The impact of armed conflicts on the financial and economic development of countries. *Economy and Society*, no. 70. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-34 (accessed June 15, 2026) [in Ukrainian].

25. Sokrovolska N., Korbutiak A., & Karcha V. (2025). Features of higher education financing under wartime conditions. *Economy and Society*, no. 80. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-80-14 (accessed June 15, 2026) [in Ukrainian].

26. Zhytar M. (2025). Transformation of higher education during wartime and post-war recovery: Risks, challenges, and strategic orientations. European Scientific *Journal of Economic and Financial Innovation*, no. 1(15), pp. 450–461. DOI: https://doi.org/10.32750/2025-0140 (accessed June 15, 2026) [in Ukrainian].

27. Cedos Analytical Center. (2022). Impact of war on higher education in Ukraine: Challenges and prospects [Presentation]. Available at: https://cedos.org.ua/events/vplyv-vijny-na-vyshhu-osvitu-v-ukrayiny-vyklyky-ta-perspektyvy/ (accessed June 15, 2026).

28. Osvita.ua. (2025). Results of 2025 in education: Between war, reforms, and reality. Available at: https://osvita.ua/news/96107/ (accessed June 15, 2026) [in Ukrainian].